

Krajina k boji odsouzená

Polní tábor pruského krále Fridricha II.
ze srpna 1778 pohledem archeologie

Článek se věnuje válečným událostem, které se odehrály během 18. století na Trutnovsku v severovýchodních Čechách. První představuje bitva mezi rakouskými a pruskými vojsky svedená v nejbližším okolí obce Střítež 30. září 1745. Druhá pak souvisí s několikadenním utábořením pruské armády vedené králem Fridrichem II. v srpnu 1778. Za pomoci archivních pramenů a terénní prospekce se autoři pokouší nalézt možné pozůstatky po mladší z těchto událostí. V obecné rovině je řešena problematika možného archeologického zkoumání tohoto typu lokalit.

■ Pavel DRNOVSKÝ
Petr HEJHAL

Obyvatelé Stříteže u Trutnova pocítili v 18. století válečné útrapy hned dvakrát. Poprvé v září 1745, kdy zde tábořila armáda pruského krále Fridricha II. a kdy zde a v blízkém okolí byla svedena bitva mezi rakouskou a pruskou armádou, která do historie vstoupila jako bitva u Žďáru (ačkoli tíhu bojů nesla hlavně Střítež, respektive tehdy Burkersdorf). Podruhé to bylo v srpnu 1778, kdy v souvislosti s válkou o bavorské dědictví na katastru Stříteže a okolních obcí opět tábořilo vojsko pruského krále Fridricha II. K žádné bitvě tenkrát nedošlo a vojsko po několika dnech odtáhlo. V našem příspěvku se zabýváme právě touto událostí a klademe si otázku, jestli je možné v terénu identifikovat stopy po pruském vojenském táboře z léta 1778 (obr. 1). Článek nemá ambice problematiku vojenského tábora u Stříteže zcela vyčerpát. Jde nám o postihu základních témat, která budou v průběhu dalšího bádání dále rozvíjena.

Střítež – září 1745

Samotnou bitvou u Žďáru/Stříteže se podrobně zabývat nebudeme. Přesto je důležité uvést základní fakta, neboť se domníváme, že události roku 1745 v mnohém ovlivnily dění v tomto prostoru roku 1778. Tato bitva byla jedním z mnoha střetů vleklého konfliktu, který se dnes nejčastěji označuje jako *války o rakouské dědictví*. Ačkoliv se jedná o jednu z větších bitev tohoto mocenského zápasu (respektive tzv. druhé slezské války), zůstává zejména v českém prostředí spíše nepovšimnutá, v čemž se odráží i její nejednotný název.¹ Mezi události, které bezprostředně vedly k námi popisované bitvě, lze zařadit rozhodnou porážku rakouských sil během 4. června 1745 pod velením Karla Lotrinského u Hohenfriedbergu (dnešní Dobromierz).

Rakouské síly se musely stáhnout zpět do severovýchodních Čech, kam za nimi pronikaly pruské jednotky. Karel Lotrinský se po krátkém ležení u Jaroměře a Plesu stáhl za jižní břeh dolního toku Orlice, aby mohl chránit důležitý strategický bod – Hradec Králové –, o který Fridrich usiloval, a jenž ze svého postavení u Starkoče a později Královky Lhoty již přímo ohrožoval (Orlich 1841, 191–194). Král, respektive jeho generál du Moulin, se pak skutečně 21. června pokusil u Svinar řeku překonat, avšak neúspěšně (Orlich 1841, 195). Následující operace se tak vedly v duchu pruských pokusů vymanévrovat protivníka a zmocnit se Hradce. Z rakouské strany pak vedení *drobné* záškodnické války. Poté co král zjistil neúčinnost své iniciativy severně od řeky Orlice, rozhodl se překročit se svým vojskem u Smiřic řeku Labe a rozbil 20. července svůj tábor u vsi Chlum severně od Hradce. Ačkoliv se tato pozice jevila jako strategicky výhodná (mimo jiné i pro možnost spížování) znamenala prodloužení a ohrožení hlavní pruské zásobovací linie

z Kladska přes Náchod a Nové Město nad Metují. Proto, když Karel Lotrinský konečně 23. srpna překročil Orlici a položil se s vojskem mezi Pileticemi a Čibuzí, byl král nucen reagovat a následující den opustil své ležení u Chlumu a přesunul se zpět k Jaroměři a utábořil se u vsi Semonice (Hosák 1964, 74). Iniciativu si v této době držel princ Karel a 13. září se podařilo nepravdělným jednotkám pod velením plukovníka Trencka dobýt důležité Nové Město a krátce poté i vyhnat pruské jednotky z Plesu a celého jižního břehu řeky Metuje (Orlich 1841, 218–221). Král Fridrich se tak dostal do svízelné situace a v nastalé situaci musel volit ústup poslední volnou cestou přes Trutnov a Žaclěř zpět do Slezska. Dne 18. září se tak přes Úpici vydal do nového ležení, které zbudoval o pět dní později mezi vesnicemi Stříteží, Studencem a Radčím.

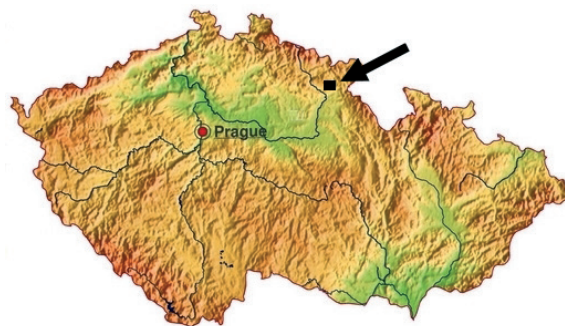
Pruský vládce se v nastalé situaci choval bezstarostně a očividně podcenil vojenské schopnosti nepřítele. Patrně očekával, že při jeho ústupu z Čech mu již nebude kladen výraznější odpor, zřejmě ale předpokládal, že by se mu Karel Lotrinský mohl pokusit rychlým pochodem odříznout cestu přes Žaclěř. Z tohoto důvodu odeslal od svého hlavního voje oddíly pod velením generála du Moulina, které měly zajistit severní ústupovou trasu (Hosák 1964, 77). Tímto tahem však ještě výrazněji oslabil své vojsko, které touto dobou čítalo okolo 22 tisíc mužů, zatímco nepřítel mohl počítat s takřka dvojnásobnou převahou (Stabenow 1901, 19). Rakouské jednotky přitom začínaly okolo pruského tábora postupně stahovat smyčku. O špatně zajištěném pravém křídle pruského tábora se mohly poprvé přesvědčit jednotky Nádasdyho sboru, které obsadily 23. září strategické návrší u Maršova, ze kterého bylo možno nepřátelské ležení pozorovat. Z této polohy pak nevýhodnost králova postavení následně

posoudili i velitelé rakouských sborů (Orlich 1841, 225).

Ačkoliv bylo zřejmé, že invazní vojsko se chystá v nejbližších dnech odtahnout zpět do Slezska, rozhodli císařští velitelé na Fridrichovy síly zaútočit. Dne 28. září tak Karel Lotrinský vydal rozkaz k překročení řeky Labe u Dvora Králové a následující den rakouské jednotky nezpozorovaně dosáhly východních pozic pro nastávající střet. Po páté hodině ranní 30. září 1745 se nad pruským táborem stále ještě rozprostírala tma, slunce zde v tuto roční dobu vychází až těsně před sedmou hodinou a do údolí v okolí Stříteže pak první paprsky pronikají ještě později. Fridrich se zabýval organizací přesunu svého vojska k Trutnovu, který na tento den plánoval, když ho překvapila zpráva, že Karlovy sbory se nenacházejí na cestě k hranicím, nýbrž že se začínají šikovat v bezprostřední blízkosti pravého křídla jeho tábora (Hobbing 1912, 291–292). Pruský král společně s korunním princem von Anhalt-Dessau vyhodnotil situaci jako velmi kritickou, proto Fridrich odmítl vydat povel k ústupu, který by pro jeho armádu znamenal ještě větší ohrožení, a vydal rozkaz k bezodkladnému protiútoku (Volz 1913, 236). Tímto rozhodnutím se naplnily obavy části rakouských velitelů. Postavení rakouských vojsk totiž nebylo natolik výhodné, jak se mohlo na první pohled zdát. Armáda Karla Lotrinského zaujala v podstatě pozice na výšinách v místech nynější silnice vedoucí ze Dvora Králové na Trutnov. Pravé křídlo se nacházelo severně od vesnice Brusnice, střed na výšinách západně od Stříteže a levé křídlo obsadilo vrch Hranná.² Tato linie byla přefata několika výraznými údolími a návršími, které znemožnily rakouskému vojsku plně rozvinout formace, střídát jednotlivé sledy a využít své početní převahy, část jednotek byla navíc natěsnána na malém prostoru.

K prvním srážkám došlo na úpatí kopce Hranná, proti zde umístěnému rakouskému jezdeckému zaútočila pruská kavalerie. Ačkoliv se

zprvu podařilo pruský nápor zastavit, terén nedovolil rakouské jízdě plně se zformovat a jednotky dalších sledů se promíchaly s první řadou, což vyústilo ve zmatek, do kterého zaútočily nově zformované pruské jednotky (Hosák 1964, 80). Tento obnovený nápor tak vyřadil rakouské jezdectvo z bitvy. Mezitím co probíhaly srážky jízdních oddílů, vyrazily do útoku i pruské pěší síly, které měly za úkol obsadit vrch Hranná a zničit rakouské dělostřelecké postavení, jež se na něm nacházelo a které působilo králově vojsku od počátku bojů značné ztráty. Útok zahájilo šest batalionů, které však byly odrazeny a rakouské jednotky dokonce přešly do protiútku. Ústup pruských útvarů byl zastaven podporou druhého sledu, který čítal dalších pět batalionů, takže se mohly pod velením korunního prince Leopolda von Anhalt-Dessau vrhnout proti rakouským jednotkám (Stabenow 1901, 26–27). Výsledkem bylo, že královo vojsko okolo půl desáté drželo v rukou vrch Hrannou. Mezitím však došlo k boji i v prostoru Stříteže, tedy ve středu rakouské sestavy, respektive na levém pruském křídle. Prusům se podařilo dříve obsadit intravilán vsi a rakouský útok zde dokázali odrazit. Tímto se se bitva dostala do své poslední fáze, kdy král Fridrich přešel do protiútku, který směřoval do rakouských pozic, které se nacházely na výšinách jižně a západně od Stříteže. Prusové postupovali s obtížemi, neboť útočili do svahu, přesto rakouské jednotky postupně začaly vyklízet bitevní pole, protože na ně útočily i pruské síly přesouvající se z Hranné (Stabenow 1901, 32–35). Ani Prusové však neměli příliš sil a pronásledování zanechal kolem 13. hodiny v okolí Žďáru. Přepad pruského tábora, který provedly rakouské nepravdělné jednotky generála Nádasdyho a patrně i plukovníka Trencaka, nemohl na výsledku bitvy nic změnit. Zejména proto, že se tyto jednotky věnovaly především plnění, místo toho aby zaútočily pruským sborům do zad (Göhring 1867, 87–88). Ztráty na obou stranách byly těžké. Rakouské vojsko v boji přišlo téměř o 7500 padlých,



■ Obr. 1 Zkoumané území na mapě České republiky.

raněných či zajatých mužů. Pruský král ztratil méně, zhruba 3800 mužů (*Österreichischer Erbfolge – Krieg*, 594). Sám Fridrich si musel být vědom toho, že nepříteli hrubě podcenil a za vítězství vděčí kromě své rozhodnosti zejména disciplinovanosti svých vojáků, kteří v zpočátku nevýhodném boji neztratili odhodlání. Královy emoce z bitvy lze vyčíst z dopisů rozeslaných ještě přímo v den bitvy (Hobbing 1912, 290–292). V listu, který adresuje svému ministru Heinrichu von Podewilsovi, tak uvádí, že byl nepřátelskými vojsky zaskočen.³ Události, které proběhly o tři desítky let později, měly ukázat, jakým způsobem si ze svých pochybení vzal slavný vojevůdce poučení.

Střítež – srpen 1778

V březnu a dubnu 1778 se pruská vojska shromažďovala v pevnostním trojúhelníku Kladsko – Silberberg (dnes Srebrna Góra) – Nisa a u Frankensteinu (dnes Ząbkowice Śląskie) a Reichenbachu (dnes Dzierżoniów). 6. dubna k vojsku přibyl král Fridrich II., který zřídil svůj hlavní stan v obci Schönwalde (dnes Budzów) u pevnosti Silberberg / Srebrna Góra (Duška 1886, 19). Další armádní sbor, pod velením Fridrichova bratra prince Jindřicha, byl soustředěn v Braniborsku, odkud operoval společně se saskou armádou. 3. července byly přerušeny diplomatické styky mezi Rakouskem a Pruskem a 5. července 1778 překročila pruská armáda u Náchoda hranice Čech. Prusové zaujali postavení mezi Starkočím a Kramolnou u Náchoda (Fridrich II. byl ubytován v Kramolně v hostinci u Turků).

1 V německojazyčné historiografii se pro bitvu vžil název, jenž vychází ze soudobého německého jména sousední vesnice Žďár, tedy *Sobr, Sorr* či *Soor*. V český mluvícím prostředí se pak užívá označení bitva u Žďáru či zkomoleně z německého označení bitva u Zárova.

2 Dříve Graner Koppe.

3 „J'ai eue, en quelque maniere, surpris..." (Hobbing 1912, 291).

8. července byl vydán rozkaz k dalšímu pochodu a vybudování tábora u Vlčovic v Podkrkonoší (*Duška 1886, 23*). Za doby existence tábora u Vlčovic se rakouská armáda nenechala vylákat z polních opevnění za Labem a pruská armáda si na útok na rakouské pozice netroufala. Vzájemné kontakty tak měly podobu převážně menších šarvátek.

14. srpna byl vydán rozkaz k přesunu tábora ke Stříteži a na cestu se vydaly první jednotky a vozy se zavazadly. Jedním z důvodů byl fakt, že v této době začaly vojenské operace prince Jindřicha na Jižě. Král se chtěl pokusit obě armády spojit a zaútočit na rakouské pozice. Dalším důvodem opuštění tábora u Vlčovic bylo totální vyjedení okolní krajiny a vážnoucí zásobování. To bylo částečně zajišťováno z Náchoda, kde byla 18. července vybudována polní pekárna, v souvislosti s pohyby vojska 12. srpna přemístěná do Trutnova.⁴ Počátkem srpna také došlo k události, která byla pro pruského krále značně nepříjemná. Ještě na slezském území, mezi Dušníky

(Duszniki-Zdroj/Bad Reinerz) a obcí Szczytna (německy Rückers) 6. srpna 1778 major Naundorf s 400 husary přepadl a zničil pruský zásobovací konvoj směřující do tábora u Vlčovic (*Duška 1886, 38*). Pro Fridricha II. mohla tato událost vyvolat nepříjemnou vzpomínku na rok 1758, kdy zničení zásobovacího konvoje u Domašova bylo pověstnou poslední kapkou, která ho přinutila ukončit obléhání Oloouce (k tomu detailně *Bělina – Andrle – Romaňák 1998*).

15. srpna časně ráno opustila pruská armáda tábor ve Vlčovicích a vydala se do nového ležení u Stříteže. Po dobu pobytu v novém táboře byly opravovány cesty vedoucí k Vrchlabí, neboť Fridrich právě tam chtěl prolomit rakouská postavení. Na pohyby pruské armády reagovalo rakouské velení zesilováním pozic a budováním nových polních opevnění na ohrožených místech u Vrchlabí a Hostinného.

22. srpna opustil pruský král s větší částí vojska tábor u Stříteže a 25. srpna byl vybudován nový

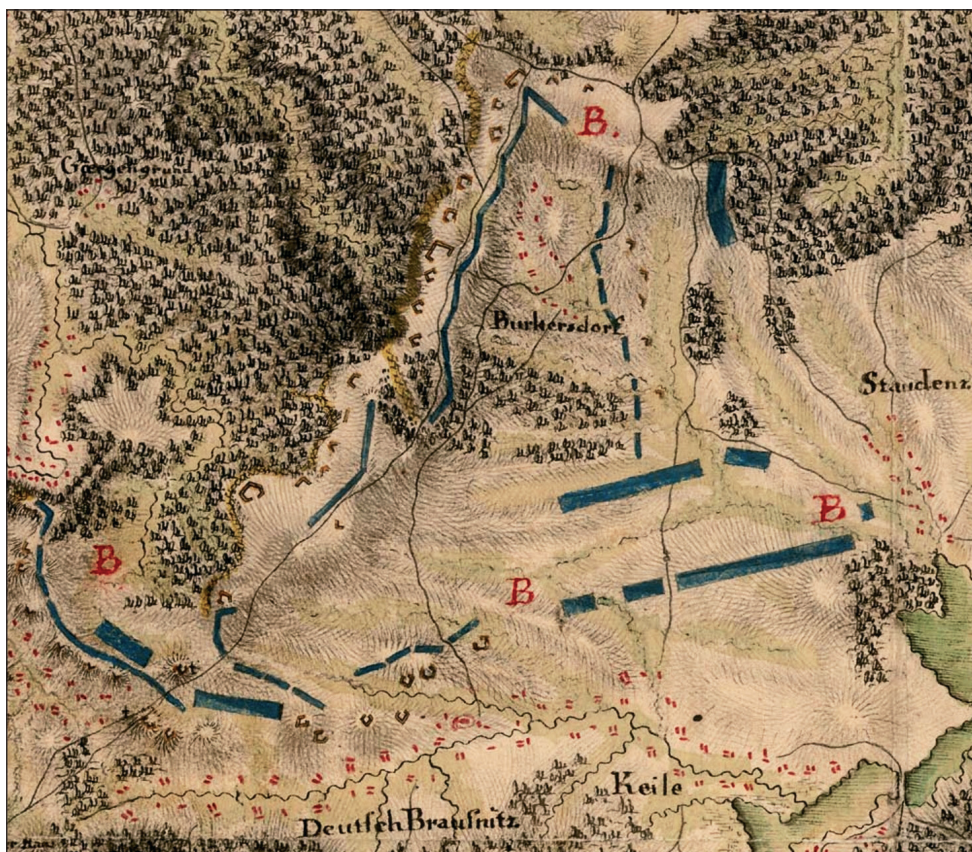
tábor mezi obcemi Pilníkov, Vlčice a Čermná. Poslední jednotky opustily ležení u Stříteže 25. srpna. Generál Tauenzien odtáhl do nového tábora ve Vlčicích a generál Podevil do Volanova, odkud měl za úkol zabezpečovat spojení s Trutnovem, kde se nacházela polní pekárna. Při odchodu ze Stříteže byly pruské zadní voje napadeny jednotkami generála Wurmsera. Do boje se postupně zapojily pruské posily z tábora u Vlčic a z Trutnova, Prusové byli přesto donuceni ustoupit. Na pruské straně padlo 50 mužů, rakouská strana ztráty neudává. Generál Wurmsers poté zaujal postavení mezi Stříteží a Pilníkovem.

Pruské jednotky se postupně přesouvaly přes Rudník do blízkosti Vrchlabí k Čisté. Zde po vyhodnocení nepříliš uspokojivé situace dal pruský král Fridrich II. v září 1778 rozkaz k ústupu z Čech. Po 15. říjnu se kvůli nemocem a dezercím značně prořídlá pruská armáda stáhla do zimních táborů ve Slezsku (Landshut / Kamienna Góra, Friedland/Mioszów a Schmieberg/Kowary). Válka o bavorské dědictví byla ukončena těšínským mírem 13. května 1779 (k pruskému tažení roku 1778 detailně *Duška 1886, 19–55*).

Lokalizace tábora pruského krále Fridricha II. z 15.–24. srpna 1778

Vojenské operace v severovýchodních Čechách zachycuje několik mapových děl. Pro bližší představu o přesnější lokalizaci pruského tábora u Stříteže můžeme využít tři z nich. Prvním je *Topographische und Militairische Carte desjenigen Theils von Böhmen welcher zwischen Hohenelbe, Pless und der Schlesischen Grenze gelegen ist. Nebst denen Lägern von der Campagne 1778*. Mapu vytvořil přímý účastník vojenských operací, pruský generál a kartograf Friedrich Wilhelm Karl von Schmettau, a byla vydána roku 1789 (k tomuto dílu vyčerpávajícím způsobem *Iša 2006*). Pruský tábor je zakreslen pod označením *Lager vom 16ten August*.

Druhým použitelným pramenem jsou *Memoires sur la Campagne de 1778 en Bohême et Moravie*, sepsané dalším přímým účastníkem války o bavorské dědictví, princem Albertem Sasko-Těšínským



■ Obr. 2 Západní část tábora pruského vojska z roku 1778. Zaznamenány jsou pozice jednotek a systém polních opevnění k 15. srpnu 1778. Výřez z mapové přílohy k vzpomínkám prince Alberta Sasko-Těšínského na tuto válečnou kampaň. Mapový zdroj <http://v2.manuscriptorium.com> (signatura IIR G 29/5).

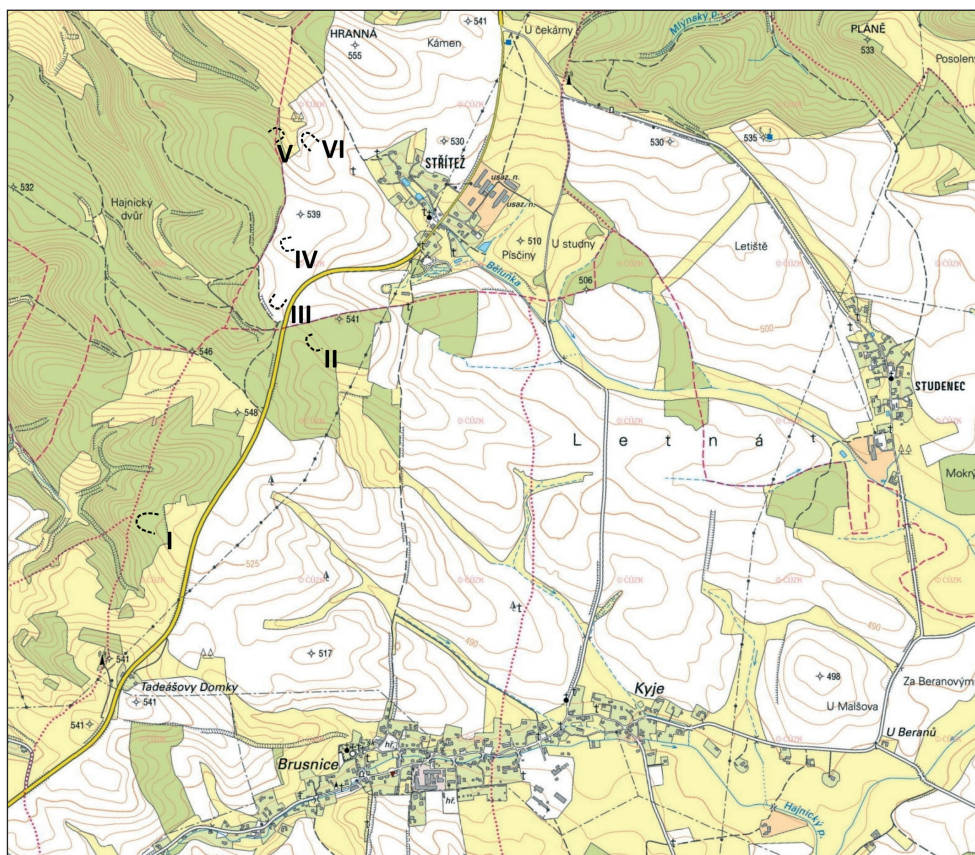
(dostupné online na *Manuscriptorium.cz*; **obr. 2**). Rukopis vznikl pravděpodobně po roce 1794, ale určitě před rokem 1822, kdy Albert Sasko-Těšínský zemřel (informace z *Manuscriptorium.cz*). Mapa k 15. srpnu 1778 (s. 250) v prostoru Stříteže zachycuje přítomnost pruské armády a soustavu polních opevnění chránících tábor (Friedrich Wilhelm Carl von Schmettau ve své mapě uvádí datum 16. srpna). Opevněný prostor s centrem ve Stříteži je pod písmenem B označen jako nový tábor pruské armády (Nouveau camp). Na plánu situace k 25. srpnu 1778 (s. 251) je již tábor u Stříteže označen jako „starý“ (Ancien Camp de l'Armée du Roi de Prusse) a nový tábor je vybudován v prostoru vymezeném obcemi Pilníkov, Vlčice a Čermná.

Třetím pramenem, který lze pro naše účely využít, je 1. vojenské mapování. Toto dílo se totiž ukázalo jako nejvíce hodnověrný zdroj informací o poloze a typech objektů polního opevnění z války o bavorské dědictví (srv. *Hejhal – Horník 2017*). Plocha tábora pruského krále u Stříteže, tak je vymezena na obou výše zmíněných mapách, je celá zachycena na 62. mapovém listu (**obr. 3**). Jeho rektifikaci provedl roku 1780 setník Püschel z důvodu špatně zakreslené polohy obcí. Vojenské mapování je mimořádně cenné proto, že zachycuje skutečný stav krajiny pouhé dva roky po popisovaných událostech.

Na základě kombinace výše uvedených pramenů můžeme konstatovat, že sledovaný tábor pruského krále Fridricha II. se rozkládal na dnešních katastrech Střítež u Trutnova, Brusnice, Horní Žďár, Kyje u Hajnice, Studenec u Trutnova, Maršov u Úpice a Radeč. Tábor lze rozdělit na dvě části: západní a východní. Západní část zaujímalá plochu vymezenou na severu kopcem Hranná u Stříteže (kóta 555), na východě obcí Studenec, na jihu obcemi Hajnice a Horní Žďár a na západě lesním masivem označeným na stabilním katastru jako Schaferberg. Východní, výrazně menší část tábora se rozkládala zhruba mezi obcemi Maršov, Libňatov a osadou Svobodné, severovýchodní roh této části tábora zasahoval až k hornímu toku potoka Radečka jižně od Radeče.



■ **Obr. 3** Zkoumané území zaznamenané na 1. vojenském mapování. Římskými číslicemi I–VI označena jednotlivá polní opevnění pruského tábora z roku 1778. Mapový zdroj: <http://mapire.eu/>.



■ **Obr. 4** Zkoumané území zaznamenané na současném mapování. Římskými číslicemi I–VI označena jednotlivá polní opevnění pruského tábora z roku 1778. Přerušovanými liniemi zachycena přibližná lokalizace jednotlivých objektů. Mapový podklad ©ZM 25 ČUZK.

4 Pruská armáda zachovávala pravidlo, že polní pekárný by neměly být od armády vzdáleny víc jak tři denní pochody, tedy 54 kilometry (Bělina 1997, 21).

Krajina s táborem pruského krále Fridricha II. z 15.–24. srpna 1778

Těžiště bitvy svedené na sklonku září roku 1745 se odehrálo v prostoru mezi dnešními vesnicemi Stříteží⁵, Brusnicí⁶ a Ždářem⁷. Ve stejných místech se pak o 33 let později nacházela i západní část tábora vojsk krále Fridricha II. Pro tuto malebnou část podkrkonošské krajiny je příznačné postupné zvyšování nadmořské výšky směrem k horám, tedy k severu. Reliéf popisovaného kraje je utvářen třemi výraznými údolními s vodotečemi,⁸ které vedou rovnoběžně od severozápadu k jihovýchodu. Jednotlivé úvaly jsou navzájem odděleny terénními hřbety, které daný prostor dělí na několik částí. Počátek nejjižnějšího údolí tvoří soutok dvou bezejmenných vodotečí, které pak dále pokračují až k Hajnickému potoku. Prostředním údolím také protéká potůček, jenž se rovněž vlévá do Hajnického potoka. Třetí, nejsevernější a zároveň nejvýraznější údolí je tvořeno říčkou Běluňkou a po obou stranách jejích břehů byla ve vrcholném středověku vysazena i ves Střítež. Mezi dvěma řadami usedlostí

vznikly uprostřed vsi dva rybníčky, zaznamenané již na 1. vojenském mapování. Běluňka dále pokračuje k vesnici Studenci, kde se ostře lomí k jihu a opět se spojuje s Hajnickým potokem.

Z hlediska dálkových kontaktů měl tento prostor důležitou pozici, neboť je rozložen na trase spojující Hradecko s Trutnovskem, tedy cestou vedoucí k Žacléřskému průsmyku. Přes tuto členitou krajinu vedly dvě hlavní komunikace, které jsou téměř rovnoběžné (respektují vyměřenou délkovou plužinu vsi Brusnice) a teprve v údolí vsi Stříteže se spojují. Na naše území toto spojení přichází od jihu směrem od Kocbeří. Za osadou Výšinka⁹ se však dělí na dvě větve. První (západní) pokračuje dále přímo na sever ke Stříteži. Během své trasy pak dochází několikrát k výraznému klesání a stoupání, neboť překonává všechna výše uvedená údolí a návrší. Patrně z tohoto důvodu byla v minulosti více využívaná druhá cesta (východní), která se po oddělení stočila do údolí Hajnického potoka, který protéká Brusnicí a u kostela sv. Mikuláše se pak kolmo lomí zpět k severu a téměř v přímé linii pokračuje do Stříteže. Výhodou této trasy bylo, že až na počáteční stoupání nad Brusnici vedla téměř po rovině a s minimálním klesáním či stoupáním překonala výše uvedené terénní útvary (obr. 5). Na 1. vojenském mapování je tato cesta oproti západní komunikaci znázorněna výrazněji. O jejím hojném využívání svědčí kromě mohutného úvozového zářezu (obr. 6), který se nachází za posledními brusnickými usedlostmi, i téměř 140 m široké svazky úvozových cest, které vznikly při zdolávání bezejmenného návrší (kóta 524,4 m n. m.) situovaného jižně od Stříteže při nepříznivém stavu hlavní trasy. Ke tvorbě těchto úvozů muselo dojít ještě před zbudováním císařské silnice (dnešní silnice I/37 Hradec Králové – Trutnov), jejíž stavitelé se rozhodli

využít přibližně trasu první popsané (západnější) cesty. K tomuto rozhodnutí přispěl fakt, že ačkoliv nová cesta překonávala výrazněji tvarovaný terén, byla celkově kratší, neboť se nemuselo odbočovat do Brusnice. Zkoumaný prostor mezi Brusnicí a Stříteží je pak na západní straně ohraničen prudkými strážemi, které klesají až k Ždárskému potoku, který protéká přes Horní Žďár směrem ke Starým Bukům. Ze severu je pak přirozenou hranicí svah vrchu Hraná (554,5 m n. m.), který sehrál důležitou roli při bojích v roce 1745.

Podoba tábora pruského krále Fridricha II. z 15.–24. srpna 1778

Vojenské tábory bývají poměrně často zachyceny jako součásti vyobrazení dramatických událostí polních bitev či obléhání měst či pevností.¹⁰ Zobrazované scénérie se samozřejmě v detailech liší, ale základní prvky podoby táborů evropských armád 18. století jsou takřka totožné. Převažují úhledně vyrovnané řady stanů obdélníkového půdorysu („áček“) pro mužstvo a v menším počtu stany důstojníků. Zobrazení vojáci odpočívají, kouří dýmky, hrají karty, suší součásti uniforem, konzumují potravu či popíjejí. Obraz doplňují pasoucí se koně kavaléristů a zaparkované vozy trénu. Pravidelně je zobrazována příprava jídla na otevřených ohništích nebo v sofistikovanějších polních kuchyních. Součástí vyobrazení vojenských táborů mohly být i objekty polního opevnění s hlídkujícími vojáky, případně osazené děly (obr. 7–9).

Máme k dispozici bližší informace o vzhledu tábora pruské armády u Stříteže? Friedrich Wilhelm Carl von Schmettau i Albert Sasko-Těšínský zaznamenávají přítomnost vojenských jednotek pouze schematicky. Oba rozlišují pěchotu a jezdectvo (von Schmettau navíc ještě zakresluje jednotlivá velitelství)



■ Obr. 5 Pohled na polní cestu (východní) spojující Brusnici se Stříteží od severu. Patrné je snížení v místech nejjižnějšího údolí. V pozadí vesnice Brusnice a Liščí hora.



■ Obr. 6 Pohled na úvoz polní cesty spojující Brusnici se Stříteží (v textu zmiňovaná jako východní).

5 Dříve Burkersdorf.

6 Dříve Deutsch Pausnitz, dnes Brusnice, součást obce Hajnice.

7 Dříve Soor.

8 Z nich část je dnes meliorovaných a odvodněných.

9 Dříve Weiberkränke.

10 Pro naše téma je důležité zmínit obraz z roku 1780, uložený v muzeu ve Vrchlabí, zobrazující mimo jiné i vojsko tábořící nad Vrchlabím roku 1778. Pohled do krajiny s opevněným vojenským táborem přináší na titulním listu svých pamětí i již zmiňovaný Albert Sasko-Těšínský

a v umístění jednotek se až na detaily shodují. Výrazným prvkem na mapě Alberta Sasko-Těšínského jsou objekty polního opevnění – zakresluje přes čtyřicet pevnůstek, převažují lunety a redany. Von Schmettau polní opevnění v prostoru tábora u Stříteže nezobrazuje. Na druhou stranu je nutné zmínit, že v jeho mapě jsou polní opevnění zakreslena takřka pouze na rakouské straně. Výjimku představují pruská polní opevnění východně od Žacléře na kótě 635 (podle von Schmettau Galgen Berg, podle 1. vojenského mapování Sand Hohe, dnes Na Popravišti) a u Vrchové u Královeckého Špičáku (polní opevnění u Žacléře zachycuje i 1. vojenské mapování). V tom, že pruský tábor opevněn byl, dává za pravdu Albertu Sasko-Těšínskému první vojenské mapování. Roku 1780, v době rektifikace mapového listu (tedy necelé dva roky po opuštění tábora u Stříteže), bylo v terénu patrných již pouze šest pevnůstek, všechny v západní části tábora. Příznačně zůstaly zachovány objekty umístěné v hůře přístupných polích, případně tam, kde nepřekážely polním pracím.

Na kolorovaných kresbách Alberta Sasko-Těšínského jsou často objekty polního opevnění propojeny a doplněny liniemi z drobných křížků, na některých místech zvýrazněných žlutou barvou. Pravděpodobně je můžeme interpretovat jako záseky. Na rakouské straně tato linie doplňuje objekty polního opevnění takřka po celém úseku od Jaroměře až po Vrchlabí. V případě pruského tábora u Stříteže jsou záseky na jeho západním okraji na hraně lesa a dále ve východní části tábora severně od Maršova u Úpice.

Archeologické výzkumy vojenských táborů 18. století

Z předchozího plyne, že vojenské tábory jsou už ze své podstaty archeologicky těžko zachytitelné. Větší potenciál mají v tomto ohledu objekty polních kuchyní (byly zahloubeny do terénu a pracovalo se v nich s ohněm, tedy mohlo dojít k vypálení bezprostředního okolí), případně fortifikační prvky a již ne tak výrazně se projevující obytné stavby (v naprosté většině stany).

Jako ukázka využití nedestruktivních metod může posloužit několik sezón probíhající geofyzikální průzkum britského vojenského tábora z léta 1756 na lokalitě Pimperne v hrabství Dorset ve Velké Británii (Barker 2015). Výzkum prováděný pomocí magnetometru upřesnil samotnou lokalizaci tábora, v písemných pramenech označovaného jako Shroton Camp. Mimo jiné bylo během prospekce zachyceno osm objektů, které autoři interpretovali jako zbytky polních kuchyní. Objekty položené v jedné linii asi 4–7 metrů od sebe byly kruhového půdorysu o průměru asi 5,5 metru a byly omezeny příkopem širokým asi 1,5 metru. Tento obraz odpovídá dobovým předpisům, kde jsou polní kuchyně britské armády popisovány jako objekty kruhového půdorysu, obklopené příkopem s plochým dnem. Do vnitřní stěny příkopu byly vytesány komory sloužící jako ohniště, nad kterými byl umístěn kotel na vaření. Hlína vytěžená z příkopu vytvořila mohylovitý násyp uprostřed objektu (Bland 1743, 248–249, citováno podle Barker 2015, 22).

Jako ukázka „klasického“ archeologického výzkumu může být zmíněna lokalita Dahlewitz (Braniborsko, Německo). Výzkum zde odkryl jev známý každému táborníkovi, a sice žlábký vyhloubený po vnějším obvodu stanů, které slouží k zabránění vniknutí dešťové vody do jejich interiéru. Tyto žlábký podél stanů bývají také zobrazovány v dobových vyobrazeních vojenských táborů. Archeologicky byly takto zachyceny tři stany obdélného a devatenáct stanů kruhového půdorysu. Lokalita byla ztotožněna s výcvikovým prostorem pruské armády z 18. století (Homann 2013, 209, odkazuje na Arndt 2004).



■ Obr. 7 Pohled do polního tábora rakouské armády, okolo roku 1790. Sollerer, „Austrian troops encamped” Prints, Drawings and Watercolors from the Anne S.K. Brown Military Collection. Brown Digital Repository. Brown University Library. <https://repository.library.brown.edu/studio/item/bdr:225563/>.



■ Obr. 8 Pruský tábor před Olomoucí. Detail z nástěnné malby v benediktinském probošství v Broumově zobrazující události roku 1758. Vyhотовeno koncem 18. století (Bělina – Kaše 2017, nečíslovaná příloha).



■ Obr. 9 Pruský tábor společně s polním opevněním během obléhání Prahy. Detail z nástěnné malby v benediktinském probošství v Broumově zobrazující události roku 1757. Vyhотовeno koncem 18. století (Bělina – Kaše 2017, nečíslovaná příloha).

Nejlépe archeologicky dochovatelné jsou objekty polního opevnění. Pro východní Čechy jsou důležité soupisové studie zaměřené především na objekty ze sedmileté války a z války o bavorské dědictví (Čížek – Slavík 2010; Nejman 2009). V kontextu výzkumů opevnění 18. století je v České republice průkopnický komplexní průzkum polního opevnění u Nebes u Aše, vybudovaného rakouskou armádou v květnu 1759 (Matoušek et al. 1990). Účinným opevňovacím prvkem byly také záseky (*abatis*), které často doplňovaly objekty polních opevnění a měly za úkol zpomalit, případně zastavit postup protivníka (obr. 10). Byly budovány z pokácených stromů a jejich archeologická evidence je tak již z principu problematická. Úpravy terénu související se záseky byly identifikovány při prospekci opevněného ruského tábora u Kunnersdorfu (Kunowice, Polsko) ze srpna 1759 (Podruczny – Wrzosek 2010).

Identifikace polních opevnění tábora u Stržiteže

Pro identifikaci jednotlivých polních opevnění, která chránila západní část pruského tábora z roku 1778, v současném terénu je nutné primárně vycházet z informací získaných ze studia 1. vojenského mapování. Přes všechna specifika vzniku tohoto mapování lze konstatovat, že zkoumané území bylo zachyceno takřka věrně a odpovídá skutečné geomorfologii terénu.

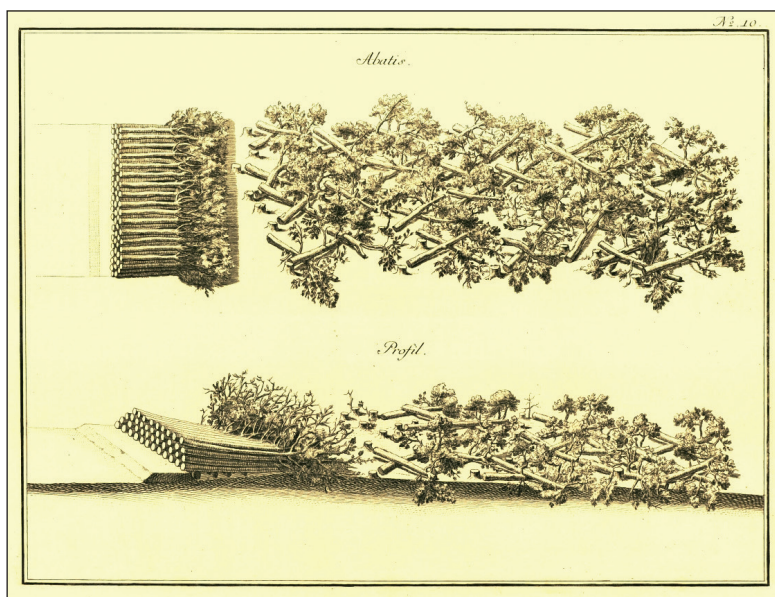
Pro ztotožnění jednotlivých komponent (komunikace, říční síť, intravilány vsí, lesy atd.) zobrazenými na tomto mapování s dnešním stavem nám posloužilo srovnání s mladšími kartografickými díly. Jedná se především o situace zachycené na 2. vojenském mapování, dále pak indikačních skicách a císařských povinných otiscích map stabilního katastru. Zejména řadu místních komunikací zachycených na 1. vojenském mapování, které již dnes neexistují, lze identifikovat díky jejich zakreslení jako parcel ve výše uvedených pramenech. Některé průběhy zaniklých polních cest je rovněž možno ztotožnit díky archivním i současným leteckým snímkům (dostupným z portálů *lms.cuzk.cz* a *mapy.cz*, či aplikací *Google Maps* a *Google Earth*). Využito bylo i výškopisných dat 5. generace Digitálního modelu reliéfu ČR (dostupný z *ags.cuzk.cz/dmr*). Interpretace umístění jednotlivých objektů byla dále ověřována opakovanou povrchovou prospekci v terénu.

Celkem lze na 1. vojenském mapování (obr. 3) rozpoznat šest polních opevnění, která jsme se rozhodli pro přehlednost dále označovat římskými číslicemi I–VI (vzestupně od jihu k severu). Objekt I (luneta) patří k nejobtížněji lokalizovatelným polohám, což mimo jiné souvisí se skutečností, že byl umístěn osamoceně do prostoru výrazného terénního výběžku s prudkými západními svahy nad rozvodím

čtyř říček, které se pod ním slévají a následně plynou do Žďárského potoka. Identifikovat tuto polohu se současným bezejmenným návrším (kóta 533,12 m n. m.) lze díky jeho umístění vůči východněji položeným nivám, jež lemují soutok dvou potoků, které tvoří nejjižnější ze zmíněných údolí mezi dnešní Brusnicí a Stržiteží. Luneta byla umístěna nad cestou, která vedla úzkým údolím podél jedné ze čtyř zmiňovaných vodotečí od osady Žďár a napojovala se k západnější ze dvou komunikací Kocbeře – Stržitež. Ze zobrazení lze vyčíst, že hranice lesa byla v minulosti více vysunuta směrem k západu (dobře patrné díky esovitému prohnutí cesty ke Žďáru). Již na prvních katastrálních mapách se však hranice výrazně posunula na východ.

Objekty II a III (v obou případech lunety) byly umístěny severněji na jižní hraně prostředního údolí mezi Brusnicí a Stržiteží. Pro jejich přesnější lokalizaci je důležité umístění vůči polní cestě, která začínala odbočením od tehdejší hlavní východní komunikace Brusnice – Stržitež severozápadním směrem. Tato cesta dále vedla po severní hraně údolí a mezi objektem II a III přetnula západní cestu Kocbeře – Stržitež a pak pokračovala mírným klesáním k dnešním Horním Starým Bukům přes Hajnický Dvůr. Toto křížení je dodnes dobře lokalizovatelné. Objekt II se nacházel přibližně v prostoru jižně od kóty 540,8 m n. m. Dnes je toto území zalesněno, nicméně zemědělsky bylo využíváno ještě v průběhu 19. století. Lokalizovat polohu objektu III je snazší, neboť s největší pravděpodobností zaujala prostor okolo kóty 532,28 m n. m., který jednak odpovídá zobrazení na 1. vojenském mapování, ale rovněž představuje strategicky výhodnou polohu. Z předpokládaných pozic obou objektů II a III lze dobře kontrolovat západní cestu Kocbeře – Stržitež, která zde klesá po jižní straně prostředního údolí mezi uvedenými vesnicemi a z obou objektů II a III umístěných na protilehlém svahu bylo možno tento průběh cesty sledovat.

Objekt IV (luneta) se nacházel severněji od obou výše popsaných opevnění. Zasazen byl do západního úpatí kóty 538,6 m n. m. a lze



■ Obr. 10 Záseky/*abatis*, podle *Œuvres de Frédéric le Grand* t. 29, tab. 10, Berlin 1856.



■ **Obr. 11** Pohled na pozice objektu III a IV. Zcela vpravo se nachází vrch Hránná (1). V popředí vede dnešní silnice Kocbeře – Střítež. Na horizontu je možno vidět hřeben Krkonoš s vrcholy Černé hory a Sněžky.

jej díky charakteru terénu přibližně určit na vyvýšeninu ležící jižněji od této kóty. Toto opevnění svou orientací pokrývalo jak část západní cesty Kocbeře – Střítež a zároveň i cestu vedoucí od Horních Starých Buků (**obr. 11**).

Objekt V (barkan) a **Objekt VI** (luneta) pak byly situovány západně od intravilánu Stříteže. Pro určení jejich polohy je důležitá jejich vzájemná pozice a modelace terénu, který v těchto místech přechází do úzkého údolí táhnoucího se severozápadním směrem. Touto dolinou pak kromě bezejmenné vodoteče vedla i cesta do Horních Starých Buků, která se vine nad jižní hranou potoka. Zmíněný barkan (objekt V) byl umístěn do vyústění této jižní hrany údolí. Bohužel lze jeho pozici určit pouze orientačně, neboť v terénu po sobě nezařadil žádné stopy. Naproti tomu sousední objekt VI je prozatím jediným polním opevněním pruského tábora z roku 1778, jehož pozůstatky jsou dodnes dobře viditelné. Vděčit za to můžeme jeho zvláštní poloze. Luneta byla totiž zbudována nad pramennou pánví již zmíněné vodoteče, která protéká údolím směrem ke Starým Bukům. Při její stavbě byl upraven přirozený sklon svahu do plošiny a patrně i jeho boky. Obdobné řešení založení polního opevnění v mírném svahu a nivelace prostoru pro dělostřelecká postavení lze pozorovat na i vybraných v lesním prostředí dochovaných objektech soudobé rakouské obraně linie Jaroměř – Zvíčina (část tzv. Lacyho opevňovacího systému). Tyto zásahy do terénu pak nebyly po opuštění tábora

na překážku zemědělskému využívání polohy, takže patrně došlo pouze k rozvezení valu (**obr. 12**). Přirozeně úzký prostor lemovaný z obou stran polními pěšinami vedoucími od Stříteže do Starých Buků, které se za pramennou pánví spojily do jedné cesty, si vyžádal zúžený a protáhlý tvar lunety, který je dobře zakreslený i na 1. vojenském mapování. Tato pozice byla zvolena velmi prozíravě. Díky takřka osovému umístění vůči cestě táhnoucí se údolím, mohl být dobře kontrolován prostor, kde se komunikace sevřená z obou stran údolím rozvírá do volnějšího prostoru (**obr. 13–14**). Již zmíněný objekt V, umístěný nad tuto situaci tento koridor kontroloval od jihu a z většího převýšení než objekt VI.

Závěr

Dne 30. září roku 1745 se v okolí vsí Střítež a Žďár na Trutnovsku v severovýchodních Čechách odehrála bitva, ve které pruský král

Fridrich II. porazil rakouské vojsko pod velením Karla Lotrinského. Císařské síly se tehdy pokusily náhlým útokem přepadnout pruské ležení. Později, v srpnu roku 1778 si prakticky totožné místo pro svůj tábor zvolil Fridrich II. znovu, když tímto krajem táhl během války o bavorské dědictví. Svou roli zde určitě sehrál vhodný ráz krajiny, kterou protéká řada vodotečí potřebných pro napájení armády i její příznivé umístění na dálkové komunikaci spojující horní Polabí s Podkrkonoším, a tedy i se Slezskem a Kladskem. Opodstatněné se lze domnívat, že si Fridrich místo určitě cíleně i díky prostému faktu, že toto území znal. Pamatoval si jeho nesporné strategické výhody a určitě vzpomněl na skvělé vítězství, kterého zde dosáhl v září 1745. Jistě však nezapomněl na svízelný počátek oné bitvy, kdy byl rakouským vojskem doslova zaskočen, mimo jiné i díky tomu, že nedostatečně zajistil ohrožené kraje levého křídla tábora. Svědectví, které



■ **Obr. 12** Dochované terénní reliktu objektu VI. Pohled od jihu, na horizontu je viditelný vrch Hránná. V levé části snímku je patrné začínající údolí, kterým vedla cesta k Horním Starým Bukům.

vydaly kartografické prameny k tažení roku 1778, dokazuje, že tentokrát neponechal Fridrich nic náhodě a zajistil celé dočasné ležení systémem polních opevnění a záseků. Nejvíce hodnověrným zdrojem informací o poloze a typech objektů polního opevnění se ukázalo být 1. vojenské mapování. Jeho rektifikace byla provedena již roku 1780, teda krátce po válečných událostech.

V našem příspěvku jsme se mimo jiné snažili identifikovat jednotlivé objekty polního opevnění západní části tábora v současném terénu. Hned na počátku je nutné si přiznat, že většina opevnění se nedochovala, a to z důvodu, že byla umístěna do prostoru využívaných polností vsí Stríteže a Brusnice. Rychlý zánik tedy nastal patrně krátce po ukončení válečné kampaně. Nicméně se podařilo alespoň přibližně určit polohu téměř všech objektů, neboť jejich založení bylo ovlivněno jejich strategickou úlohou, tedy vhodným postavením

k ostřelování případných útočících rakouských sil. Díky vhodné poloze se podařilo v terénu identifikovat reliktů lunety (objekt VI), která společně se sousedním barakanem chránila přístupovou cestu do Stríteže údolím od Horních Starých Buků. Při jejím zbudování byl upraven přirozený sklon a boky svahu nad pramennou pánví. Tyto zásahy do terénu nebyly po opuštění tábora na překážku zemědělskému využívání polohy. Došlo pouze k rozvezení valu. Umístění lunety bylo zvoleno prozíravě. Díky této poloze vůči cestě táhnoucí se údolím, mohl být dobře kontrolován prostor, kde se komunikace rozvířala do volnějšího prostranství.

Z analýzy umístění všech objektů chránících západní křídlo pruského tábora je zřejmé, že polní opevnění svým palebným polem kvalitně pokrývala tehdejší tři přístupové komunikace od osady Výšinka (respektive Kocbeří), Horního Žďáru a Horních Starých Buků. Můžeme předpokládat, že i po těchto třech

cestách se patrně z noci z 29. na 30. září 1745 skryté přibližovaly rakouské síly, které hodlaly nad rámem zaútočit na nic netušící pruské ležení.

V dalších částech příspěvku jsme se věnovali otázkám spojeným s podobou polních táborů 18. století a zejména jejich možným projevům v archeologických situacích. Ačkoliv je většina staveb z pohledu terénní archeologie obtížněji zachytitelná, příklady ze zahraničí dokazují, že identifikace je možná. Popisovanou oblastí, tedy bojištěm z roku 1745 a vojenským táborem z roku 1778, je plánována trasa dálnice D11. Důležité bude v dostatečném předstihu zvolit vhodné metodické pojetí výzkumu. Většina možných pozůstatků těchto bouřlivých událostí se bude nacházet přímo ve vrstvě ornice, nebo bezprostředně pod ní. Zásadní proto bude v dostatečném předstihu využití veškerého potenciálu nedestruktivních metod (povrchový sběr, detektorový průzkum, geofyzikální měření, geochemické analýzy atd.) a maximálně šetrný přístup k exkavační části výzkumu této jedinečné lokality.

Použitá literatura

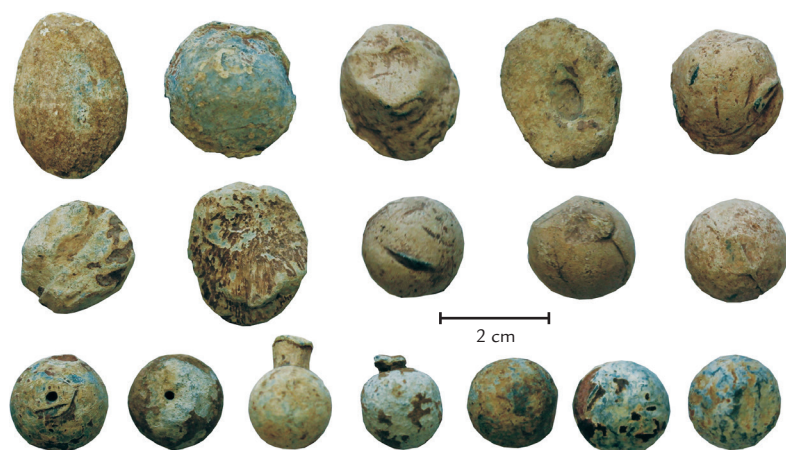
- Arndt, F. 2004: Grabungsbericht zur archäologischen Hauptuntersuchung des Bodendenkmals Dahlewitz 16 im Zuge des Neubaus der B 96n/OU Dahlewitz, Landkreis Teltow-Fläming. Dokumentations-Nr.: GV 2000:170/4G (Excavation Report of the Major Archaeological Investigation of the Ground Monument Dahlewitz 16 in the Course of the New Construction of the B 96n/OU Dahlewitz, Landkreis Teltow-Fläming. Documentation Number: GV 2000:170/4G). Wünnstorf.
- Barker, D. 2015: A Report on Geophysical Surveys on the site of Shroton Camp at West Pimperne Farm, Pimperne. Dorset.
- Bělina, P. 1997: Kolín 18. 6. 1757. Praha.
- Bělina, P. – Kaše, J. 2017: Generál Laudon. Slavný vojevůdce a pán na Bečvárech. Praha.
- Bělina, P. – Romaňák, A. – Andrlé, P. 1998: Olomouc – Domašov 1758. Praha.
- Bland, H. 1743: A System of Military Discipline. Dublin.
- Cosack, E. 2006: Spuren eines Heerlagers vor den Toren von Sarstedt, Ldkr. Hildesheim (Traces of a Military Camp in Front of the Gates of Sarstedt, Ldkr. Hildesheim), Nachrichten aus Niedersachsen Urgeschichte 75, 241–252.
- Čížek, J. – Slavík, J. 2010: Zemní opevnění z 18. století ve východních Čechách. In: Polní opevnění od třicetileté války do roku 1945. Monumentae Vivent. Jaroměř – Josefov, 37–44.



■ Obr. 13 Pohled z vrchu Hranná. Zvýrazněné jsou dochované terénní reliktů objektu VI a naznačena přibližná poloha objektu V. Číslo 1 označuje vyústění cesty vedoucí od Starých Buků.



■ Obr. 14 Pohled přes čelo objektu VI proti vyústění cesty vedoucí od Starých Buků.



■ **Obr. 15** Střítež. Projektily ručních palných zbraní, které lze pravděpodobně spojit s údálostmi roku 1745.

Duška, J. 1886: Paměti c. k. pevnosti a královského svobodného města Josefova se zřetelem k dějinám vlasti a vojenství. Jaroměř.

Göhring, C. 1867: Die Kriege Preußens gegen Oesterreich von 1740 bis 1866 und zwar der erste und zweite schlesische, der siebenjährige und siebentägige Krieg. Leipzig.

Hejhal, P. – Horník, P. 2017: Polní opevnění z války o bavorské dědictví mezi Třemi Buby a Jaroměří, Archeologie východních Čech 10, 207–230.

Hobbing, R. 1912: Briefe / politische Dispositionen und Erlasse Friedrichs des Grossen. Band 4. Berlin.

Homann, A. 2013: Battlefield Archaeology of Central Europe – With a Focus on Early Modern Battlefields. In: N. Mehler (ed.), Historical Archaeology in Central Europe, 203–230.

Honl, I. 1969: Mapa válečných operací na horním Labi r. 1778. In: Krkonoše – Podkrkonoší 4. Hradec Králové, 46–57.

Hosák, L. 1964: Válečná kampaň v létě 1745 v Podkrkonoší a bitva u Zárova. In: Krkonoše-Podkrkonoší 1. Trutnov – Havlíkův Brod, 71–85.

Iša, F. 2006: Pruská topografická a vojenská mapa tažení 1778 v severovýchodních Čechách z roku 1789; interpretace mapy území mezi Krkonošemi a Kladskem z pera pruského kartografa Friedricha Wilhelma Carla von Schmettau. (BP na FHS UHK, vedoucí práce Eva Semotanová). Trutnov – Hradec Králové.

Matoušek, V. – Hájek, J. – Kubů, F. – Meduna, P. 1990: A Complex investigation of a field Fortification of the Seven Years' War (1756–1763) at the site of Nebesa by Aš (Asch), Studies in Postmediaeval Archeology 1, 29–61.

Nejman, M. 2009: Bramborová válka ve východních Čechách. In: Krkonoše – Podkrkonoší 9. Trutnov, 373–383.

Nejman, M. 2010: Popis lokalit s polními fortifikacemi na severním bojišti války o bavorské dědictví. In: Polní opevnění od třicetileté války do roku 1945. Monumenta Vivent. Jaroměř – Josefov, 45–59.

Orlich, L. 1841: Geschichte der zweiten schlesischen Kriege von 1744 bis 1745. Berlin. Österreichischer Erbfolge – Krieg 1740–1748. Nach den Feld – Acten und anderen authentischen Quellen. Band VII, 1903. Wien.

Peters, T. 1902: Die österreichische Befestigungen an der oberen Elbe. In: Mitteilungen des K. u. K. Kriegsarchives. Wien, 291–295.

Podruczny, G. – Wrzosek, J. 2010: Lost elements. Earthworks of the fortified camp of the Russian Army from the time of the battle of Kunersdorf in the light of the recent research, Archeologia Postmediaeval 14, 65–80.

Stabenow, H. 1901: Die Schlacht bei Soor. Berlin.

Strassburger, M. 2014: Leben im Lager – materielle Hinterlassenschaften militärischer Gesellschaften der frühen Neuzeit, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 15, 145–168.

Volz, G. B. 1913: Die Werke Friedrichs des Großen in deutscher Übersetzung. Geschichte meiner Zeit. Band II. Berlin.

Summary

Landscape Condemned to Battle. The field camp of the Prussian king Friedrich II from the August 1778 from an archaeological point of view

On the 30th of September 1745 a battle took place in the vicinity of the villages of Střítež and Žďár in the Trutnov region in north-eastern Bohemia, in which the Prussian king Friedrich II defeated the Austrian army led by Charles Alexander of Lorraine. The imperial forces had attempted to surprise the Prussian camp by a sudden attack. Later in August 1778 Friedrich again chose a nearly identical place for his camp when he passed through this region during the war of Bavarian succession. The suitable character of the landscape certainly played its role in this. It is crossed by number of streams necessary to water the army and it is favourably placed on a long distance trail connecting Upper Elbe with Podkrkonoší and at that time also Silesia and Kladsko. It is justifiable to presume that Friedrich deliberately chose the place, among other reasons, because he knew the area. He remembered its undeniable strategic advantages and he certainly remembered the great victory which he achieved there in September 1745. He surely though could not have forgotten the difficult beginnings of the battle, when he was taken unaware by the Austrian army as he had not secured sufficiently

the left wing of the camp. The testimony given by cartographic sources on the 1778 campaign show that this time Friedrich did not leave anything to chance. He secured the whole camp by a system of field fortifications and cut trees. The first military mapping showed as the most trustworthy source of information about the positions and types of field fortification. Its rectification was carried out in 1781, shortly after the events.

In our contribution we tried, among other things, to identify single features of the fortifications in the current terrain. Straight at the beginning it is necessary to admit that most of the fortification have not survived because it is within the agriculturally active area of the villages of Střítež and Brusnice. They disappeared quickly, probably shortly after the end of the campaign. Nevertheless, it was possible to at least approximately place nearly all the features as their establishment was determined by their strategic position, meaning a position suitable for firing at the possible attacking Austrian forces. Thanks to the suitable position we succeeded in identifying the remains of a lunette (feature VI), which together with the adjacent redan protected the access road to Střítež via the valley from Staré Buky. During its building the natural incline and sides of the slope above the spring basin were modified. This intervention in the terrain was not an obstacle to layer agricultural use so only the embankment was levelled. The placement of the lunette was chosen with reference to the road through the valley and it was possible to control the area where the road opened into a wider space. From the analysis of the placement of all the features protecting the west wing of the Prussian camp, it is obvious that the fortification with its field of fire successfully covered the three access communications of the time from Výšinka (or Kocběř), Horní Žďár and Horní Staré Buky. We can presume that on the night from the 29th to the 30th of September 1745 the Austrian forces approach covertly along these roads to attack, in the morning, the unsuspecting Prussian camp.

In another part of our contribution we pursued the questions connected to forms of 18th century field camps and especially their possible manifestations in archaeological situations. Although the majority of the buildings are from the point of field archaeology difficult to spot, but examples from other countries show that it is not impossible. There is a motorway D11 planned through the described area, e.g. through the battlefield of 1745 and the field camp of 1778. It will be important to choose in advance a suitable excavation methodology. The majority of the possible remains of these events will be present in either the top soil or directly below it. Therefore it will be paramount to use in advance the full potential of non-destructive methods (field walking, metal detection, geophysical survey, geochemical analysis etc) and the most careful approach to excavation of this unique site.

Pavel Drnovský, Katedra archeologie FF UHK, Rokitsanského 62, 500 03 Hradec Králové, e-mail: pavel.drnovsky@uhk.cz
Petr Hejhal, Katedra archeologie FF UHK, adresa: Rokitsanského 62, 500 03 Hradec Králové, e-mail: petr.hejhal.2@uhk.cz